

Originalni naučni rad
UDK 111:141

PREDRAG MILIDRAG

DEKART O *ESSE OBJECTIVUM* I UROĐENIM IDEJAMA

Današnjem filozofskom uhu čudno zvuči Dekartov govor o stvarima u razumu: stvar je „preko ideje objektivno u razumu“ (M III 14: VII 41¹), ona bivstvuje „u razumu na način na koji objekti obično jesu u njemu“, „u razumu egzistirajuće Sunce ... na način na koji objekti obično jesu u razumug (I Odg: VII 102–103), „[a]ko pod suštinom podrazumevamo stvar kakva je ona u razumu, a pod egzistencijom istu stvar ukoliko je izvan razumach (pismo ***, 1645 ili 1646: IV 350). Pošto su za Dekarta objekti geometrije istinske i nepromenljive prirode, isto važi i za njih: oni jesu na neki način u ljudskom duhu, iako nisu od njega, nije im on uzrok.² S druge strane, i nestvari takođe jesu u duhu: imamo ideje privacija, negacija, relacija, univerzalija ili brojeva, baš kao i ideje nemogućih bića.

Pošto je to bilo onovremeno opšte mesto Dekart ne objašnjava šta znači *biti objektivno u duhu*. No, u isto vreme, on prećutno menja značenje tog pojma, prilagođavajući ga potrebama svoje metafizike. Zahvaljujući radu istoričara filozofije tokom poslednjih tridesetak godina i ispitivanju kasne sholastike,³ danas se tačno mogu locirati pomaci u značenju tog, slobodno možemo reći ključnog izraza od kog zavisi kako ćemo razumeti Treću meditaciju, to jest da li će nam se Dekart pokazati kao metafizičar ili kao jedan, loš, epistemolog. Šta znači „stvar u duhug kod Dekarta, čime se

1 Treća meditacija, pasus 14. iza dvotačke navedeni su tom i stranica standardnog izdanja; isto važi i za Odgovore na primedbe na *Meditacije*.

2 Up. M V 5: VII 64.

3 Za to, vidi Milidrag 2010b.

ona kada je u duhu razlikuje od nestvari koje su takođe u duhu, koji je odnos ideja i njima reprezentovanih stvari (i nestvari), mogu li stvari biti u duhu a da on to ne zna, neka su od pitanja na koje ću pokušati da dam odgovor u ovom tekstu.

1. Uvod

1.1. Ideja

Podimo od jednog poznatog mesta, pošto nam ono daje uvid u temeljnu strukturu odnosa. Odgovarajući na primedbu u vezi s idejama u četvrtom delu *Reči o metodi*, u Predgovoru upućenom čitaocu na početku *Meditacija*, Dekart piše:

U samoj riječi ideja postoji dvosmislenost: može se uzeti naime tvarno, za djelovanje razuma, u kojem smislu ne može se reći da je od mene savršenija, ili objektivno, za stvar koja je predstavljena istim djelovanjem, i koja stvar, iako se ne pretpostavlja da ona egzistira izvan razuma, može biti od mene savršenija po svojoj biti.

(M. Predg. 4: VII 8)

Idea kod Dekarta ima dva osnovna smisla. Materijalnim smislom tog pojma izraženo je to da je ideja delovanje razuma. Delovanje razuma jeste percipiranje i ono jeste modus realnog egzistiranja duha kao misleće supstancije: kada percipiram nešto, moj duh egzistira na način tog percipiranja (zamišljanja, razumevanja, sećanja, opažanja⁴) i taj se modus egzistiranja duha naziva idejom. Kasnije u *Meditacijama* Dekart će nas obavestiti da je ovaj smisao ideje njen strogi smisao (M III 5: VII 37): modusi duha jesu misli, ideja je jedna vrsta tih modusa i sačinjena je od percipiranja koje ima funkciju da reprezentuje „stvarig u duhu; osim percipiranja, i htenja su modusi misleće supstancije, ali nisu relevantni za ovaj tekst. Na citiranom mestu Dekart kaže i da je delovanjem razuma reprezentovana „stvarig: reprezentovanje je epistemološka funkcija percipiranja kao modusa misleće supstancije.⁵ Otud, ideje u strogom smislu jesu reprezentujuća percipiranja,

⁴ To su modusi percipiranja; up. *Principe filozofije* I 32: VIIIA 17.

⁵ Dakle, u okviru ideje uzete materijalno postoje dva aspekta: ideja kao modus duha (percipiranje) i epistemološka funkcija tog modusa (reprezentovanje). Pod uticajem kasne sholastike, epistemološku funkciju ideja Dekart naziva i idejama u formalnom smislu (za to, vidi IV Odg: VII 231, 232), dok pod idejama u materijalnom smislu uvek podrazumeva njih kao moduse duha. Dekartova ideja, dakle, ima tri smisla: materijalni, formalni i objektivni. Više o

to je njihova priroda. Na drugoj strani, kaže Dekart, nalazi se objektivni smisao ideje kojim je označena sama „stvar kao objekt reprezentacije i ona ne mora egzistirati izvan razuma.⁶ To nije strogi smisao pojma ideje: zato što jeste element jedne ideje, što je objekt reprezentovanja, reprezentovana „stvar od duha dobija njoj samoj spoljnu oznaku *ideja*, u objektivnom smislu.⁷

1.2. Stvar

Sledeći korak mora biti kratko objašnjenje pojma stvari u ovom kontekstu, jer, kako kaže, „nema ideja koje nisu o nekim stvarima” (III 19: VII 44), no, istovremeno, pita se i da li su ideje čulnih kvaliteta i bića razuma „ideje stvari ili nestvari” (III 19: VII 43).

U kasnoj sholastici i u ranoj modernoj filozofiji pojam stvari (*res*) imao je dva osnovna smisla, strogi i nestrogi.⁸ Strogi smisao tog pojma obuhvatao je samo neprotivrečne suštine, dakle one čiji predikati ne stoje u međusobnoj opreci što povlači i da takve suštine mogu biti aktualne u svetu kao realno egzistirajuće stvari; zato su stvarne suštine – suštine mogućih stvari. Važno je uočiti da strogi pojam stvari obuhvata *sve* neprotivrečne suštine, bile one aktualne u svetu ili ne: čovek jeste jedna stvarna suština, baš koliko je to i brod za put na Mars ili ptica dodo, jer sve te stvari jesu barem moguće; i Bog je jedna stvar pošto nužno realno egzistira, te je otud i moguće biće.⁹ Ukratko, sve što ima barem moguću egzistenciju jeste stvarna suština (*essentia realis*). Nestrogi smisao pojma stvari obuhvatao je, osim stvarnih suština, i bića razuma, to jest i ono što ne može realno egzistirati, a

tome u Milidrag 2010a, 2010b.

6 Up. i *Principi filozofije* I 18: VIIIA 12: ne samo da važi uzročni princip, „nego da i u nama ne može postojati ideja ili slika stvari kojoj ne bi postojao negdje, *bilo u nama* bilo izvan nas neki pralik koji *stvarno* sadrži sva njezina savršenstva“ (moje podvlačenje).

7 Dekart eksplicitno koristi pojam spoljne oznake; up. M VI 18: VII 85. Da je *idea* spoljna oznaka stvari, doduše kod Lajbnica, u drugačijim kategorijama od naših sagledava i R. Mekre u svom i dalje izvanrednom tekstu (McRae 1965: 186–187).

8 Reč je o još jednom opštem filozofskom mestu sholastike i rane moderne filozofije, tako da niti Dekart niti praktično iko nakon Tome Akvinskog (Thomas Aquinas) ima potrebu da objašnjava šta je stvar u strogom smislu; za Tomu, vidi *Suma protiv pagana* I, 25 (Akvinski 1993: 129). Up. i vrlo informativnu odrednicu u *New Catholic Encyclopedia* 2002: XIV, 4–6. Za kasnu sholastiku, Doyle 1997. Kod Dekarta na osnovu kasne sholastike, Clemenson 2007: 15, 105 nap. 17 i Milidrag 2010a.

9 „Jednom takvom biću pripada barem moguća egzistencija što pripada svim drugim stvarima o kojima imamo razgovetnu ideju“, Odg: VII 119; up. i II Odg: VII 150, 152, 163, *Mersenu*, 4. 3. 1641: III 329–330.

čija je suština takva da njena aktualizacija kao jedne realno egzistirajuće stvari proizvodi protivrečnost. Slepilo, senka, pomračenje mladog Meseca ili okrugli trougao jesu primeri bića razuma. Taj smisao je u kasnoj sholastici bio nazivan supertranscendentalnim smislom pojma stvari, pošto je obuhvatao sve što je mislivo ukoliko je mislivo, bilo ono moguće ili ne.¹⁰

Utoliko, kada kaže da nema ideja koje nisu o nekim stvarima, pod stvarju Dekart podrazumeva njen supertranscendentalni smisao, tj. i stvarne suštine i bića razuma, pošto i jedno i drugo jeste mislivo. Zašto nam se bića razuma pokazuju kao stvari? Biće razuma čoveku se mora pojavljivati kao pozitivna stvarnost zato što ljudski razum ne može misliti ni o čemu osim u kategorijama bivstvovanja (*esse*).¹¹ Pošto bića razuma nisu stvari u strogom smislu, ona se samo imenuju kao stvari, njima je „stvar tek spoljna oznaka, koju dobijaju od samog razuma, za razliku od suština stvari koje su stvar na osnovu svoje prirode.

1.3. U razumu

Kako stvari i nestvari bivstvuju u razumu? „Pod rečju mišljenje (*cogitationis*), podrazumevam sve ono što je u nama na takav način da smo ga neposredno svesni. Tako, sve operacije volje, razuma, imaginacije i čula jesu misli (*cogitationes*)” (II Odg: VII 160).

Za Dekarta, svaka misao iziskuje prisustvo samosvesti kao uslova svoga postojanja: nema nijedne misli ukoliko nije egzistirajuća, a ona egzistira ukoliko je prisutna sada-svest o njoj kao o mojoj misli.¹² Kada imam ideju nečega, bilo čega, reprezentovani objekt te ideje nalazi se u mojoj svesti, ja sam ga svestan kao onog što je reprezentovano njegovom

10 „Realno biće jeste transcendentno, ali na neki način, viši od transcendirajućeg, realna bića i bića razuma jesu isto utoliko što oba mogu biti objekti spoznaje” (Doyle 1998: 299). Za supertranscendentalni smisao, vidi i Doyle 1997: 811, Doyle 2003: 646, Doyle 1995, Pereira 2007: 276–282, Wells 1993: 525; 1994b: 142–143; vidi i Milidrag 2010a: 58, nap. 82 i 113, nap. 177. Na nemačkom, J.P. Doyle, odrednica „*Supertranszendent*” u Joachim Ritter, Karlfried Gründer (ur.) *Historische Wörterbuch der Philosophie*, Basel, Schwabe AG. Verlag 1999, tom 10, str. 643–649.

11 Up. „...pošto ništa ne možemo pojmiti osim kao egzistirajuće”, II Odg: VII 166. I ovo je sholastičko nasleđe: „Jer, pošto je biće njegov adekvatni objekat, naš razum može *ništa* pojmiti jedino na način bića, i prema tome, kada pokušava da pojmi privacije ili negacije, on ih poima kao bića i tako obrazuje bića razuma.””, *Disputationes* 54.1.8: 26, 1017.

12 Up. *Mersenu*, jul 1641: III 394. Opširnije o tome u Milidrag 2010a: 84–89 u kontekstu misli, no pošto su ideje jedna vrsta misli sve rečeno važi i za njih.

idejom.¹³ Na osnovu toga što je i objekat svesti, za objekat reprezentacije kaže se da objektivno bivstvuje u razumu; „u razumug¹⁴ zato što je reprezentovan idejom, jer ideje su percepcije i epistemološka im je funkcija da reprezentuju. Dakle, najgrublje, *esse objectivum* jeste bivstvovanje-objekta-representacije-kao-objekta-svesti, ma šta da je taj objekt, stvar ili nestvar. Ovaj smisao pojma *esse objectivum* Dekart baštini od sholastike, i s njim su, uopšteno govoreći, tesno povezani sholastički pojmovi *esse diminutum*, *esse intentionale*, *esse cognitum* i *esse repraesentatum*.¹⁵ Očito je, dakle, da je za pojam objektivnog bivstvovanja konstitutivni momenat prisustvo svesti.¹⁶

Koje su pretpostavke na strani razuma toga da neka stvar ili nestvar može bivstvovati u ljudskom razumu? Osnova za to se nalazi u osobini percipiranja kao duhovnog akta. Generalno govoreći, reč je o aristotelovsko-sholastičkom okviru razumevanja ljudskog poimanja.¹⁷ Kada duh percipira neku stvar ili nestvar, njena suština može se posmatrati kao forma. Imamo, dakle, formu u razumu. Imati ideju neke stvari ili nestvari znači da je njena forma aktualizovana kao forma našeg percipiranja nje: kada percipiram sunce, forma sunca istovremeno je i forma mog percipiranja sunca; ideja sunca jeste neko percipiranje koje je uformljeno formom sunca¹⁸, čime postaje reprezentujuće percipiranje, a forma se tu javlja kao formalni i egzemplarni uzrok percipiranja. „Biti forma percipiranjag jeste epistemološ-

13 Ne smeju se izjednačavati svest i mišljenje kod Dekarta: ono što je u svesti *može* biti i predmet mišljenja, ali sve što je predmet mišljenja *mora* biti i u svesti. Za tu razliku, vidi Milidrag 2010a: 187–189.

14 A ne u mišljenju, jer i htenje jeste mišljenje, ali nije reprezentujuće mišljenje. Kada se plašim lava ja strahom mislim lava, ali ga ne reprezentujem njime (već idejom strah od lava). Za odnos ideja i htenja, vidi Milidrag 2010a: 153–154.

15 Umanjeno bivstvovanje, intencionalno bivstvovanje, bivstvovati-kao-biti-znan, bivstvovati-kao-biti-representovan; za ovaj tekst nisu relevantne razlike između ovih određenja, niti njihova istorijskofilozofska analiza. Za njih, kod različitih srednjovekovnih filozofa, vidi Spruit 1994: 277, Read 1977, McCord Adams 1977: 147–151, 164, Normore 1986: 232, 233, Koplston 1989: 497–498, Perler 1994, 1996, 2001. Kod Suareza, Doyle 1987: 53.

16 Usput, treba jasno sagledati razliku između ideje u objektivnom smislu i objektivnog bivstvovanja. Nešto se naziva ideja u objektivnom smislu zato što je objekat reprezentacije/ideje, a objektivno bivstvuje zato što je objekat svesti.

17 Sledi krajnje pojednostavljeno objašnjenje u odnosu na sholastiku, no nema preke potrebe ulaziti u detalje. Ni Dekart to ne radi, već ovu temeljnu shemu podrazumeva, koristi i prilagođava je svojoj novoj prirodnoj nauci i svom razumevanju ljudskog duha. Za upotrebu sholastičkog pojma forme u ovom kontekstu kod Dekarta, up. II Odg: VII 160, III Odg: VII 181, 188; *Primedbe na jedan program*: VIII B 358

18 Izraz „uformljavanje“ apsolutno najbolje (i sasvim jasno) označava delovanje forme *kao formalnog uzroka*. Za detaljno obrazloženje razloga za upotrebu ovog izraza, i u sekundarnoj literaturi, vidi Milidrag 2010a: 70–71, nap. 97.

ka funkcija suština stvari. Dakle, time što je uformila percipiranje, sama forma stvari postala je na neki način aktualna u duhu.¹⁹

Međutim, iako jeste forma mog percipiranja, to i dalje *prevashodno* jeste forma same te stvari ili nestvari, pa je zato njena aktualnost kao forme percipiranja istom i njena aktualnost u razumu kao forme dotične stvari koja je reprezentovana. Kada se na taj način sagledava, *apstrahovano* od toga da je i forma percipiranja, kada se, znači, sagledava kao objekat reprezentovanja, ta je forma i objekat svesti i duh ju je svestan kao same te stvari koju mu njena ideja iznosi (*exibere*, M III 13, 17, 25: VII 40, 42, 46) ili reprezentuje (*repraesentare*, M III 13, 20: VII 40, 44). Razlika je aspekatska: forma stvari jednom se posmatra kao forma percipiranja stvari, a drugi put kao reprezentovana suština iste te stvari.²⁰

Da bude jasno, ne reprezentuje forma percipiranja formu stvari (ili nestvari),²¹ jer niti je to moguće niti su u pitanju dve forme, već samo dva aspekta aktualnosti jedne forme u duhu: forma stvari *kao* forma percipiranja omogućila je reprezentaciju (uformila je percipiranje), dočim forma stvari *kao* takva jeste stvar reprezentovana tom reprezentacijom. *Ne percipiramo naše reprezentacije stvari već percipiramo stvari!*²²

1.4. Suštine stvari i bića razuma u razumu

S obzirom na dva značenja pojma stvari, pitanje kako stvari bivstvuju u razumu, nužnim se načinom grana na dva potpitanja: kako suštine stvari bivstvuju u razumu²³ i kako u razumu bivstvuju bića razuma?²⁴

19 Zbog toga se u sholastici govorilo da je takva aktualnost, takvo bivstvovanje stvari u duhu „umanjeno“ bivstvovanje (*esse diminutum*), za razliku od njene pune aktualnosti kao suštine neke realno egzistirajuće stvari.

20 Forma stvari i suština stvari jesu ekvivalentni izrazi. Za to, vidi Milidrag 2010a: 35–37.

21 Sama forma baš ništa ne reprezentuje; reprezentativna funkcija kod Dekarta pripada isključivo percipiranju. Upravo to mešanje dve perspektive sagledavanja forme stvari dovodi do katastrofalne greške u interpretacijama Dekartove teorije ideja, naime do mešanja ideja u formalnom smislu i ideja u objektivnom smislu; posledica toga jeste razumevanje ideja uzetih objektivno kao reprezentacija. Up. npr. Greene 1985: 177; Jolley 1993: 14–15; Secada 2000: 80.

22 Drugim rečima, Dekart nije Malbranš (Malebranche), ideje u objektivnom smislu nisu reprezentacije već su objekti reprezentacije.

23 „Ideja, naime, reprezentuje suštinu stvari“, V Odg: VII 371. Up. i M V 5: VII 64; I Odg: VII 115–116.

24 Ideje utvare (M III 5: VII 37), himere (M III 6: VII 37) ili hladnoće (M III 19: VII 43, IV Odg: VII 232–233). Da budemo precizni, za kasnu sholastiku, ono što je pojmmljeno ili reprezentovano jeste neka privacija, negacija, relacija itd., a

Mogućnost bivstvovanja suština stvari u razumu posledica je njihove genuine inteligibilnosti; na osnovu toga one su i spoznatljive.²⁵ To znači da stvarne suštine mogu bivstvovati u dva modusa bivstvovanja. Jedan je „u svetug, kao suštine realno egzistirajućih stvari i to je njihov formalni modus bivstvovanja (*modus essendi formalis*, M III 15: VII 42); one tada bivstvuju aktualno ili formalno (*esse formali sive actuali*, M III 27: VII 47). Drugi modus bivstvovanja suština jeste objektivni modus (*modus essendi objectivus*, M III 14: VII 41, I Odg: VII 103), dakle intramentalno bivstvovanje stvarne suštine u razumu. Ta dva modusa bivstvovanja stvarnih suština proističu iz njihove genuine inteligibilnosti, to jest, malo slobodnije rečeno, njihovi su „predikatig.

Prvo što se o idejama suština stvari uzetih objektivno može reći jeste da se te suštine (sunce, Bog, Ja) ontološki razlikuju od svojih ideja u materijalnom smislu. Ideja u materijalnom smislu jeste reprezentujuće percipiranje koje je modus misleće supstancije; zato što je modus, ona jeste jedna realno egzistirajuća stvar, modalno različita od samog duha.²⁶ Kada ideja reprezentuje neku stvar, tada „ideja u objektivnom smislu jeste oznaka intramentalne suštine te stvari a) koja daje formu percipiranju, b) koja je njime reprezentovana, c) koja bivstvuje objektivno u mišljenju i d) koja jeste jedna od duha nezavisna *res*. Ma koliko bila intramentalna, reprezentovana suština stvari ne zavisi od duha jer nije reprezentujuće percipiranje: *nije reprezentovana suština stvari modus duha, već je modus duha ono čime je ta suština reprezentovana*. Jednu ideju suštine neke stvari čine, dakle, dve *res*: reprezentujuće percipiranje i reprezentovana stvarna suština. Uzrok ideje uzete materijalno jeste sam duh čija je to ideja, ali duh nije i uzrok same

način na koji je to pojmljeno jeste biće razuma, to jest reprezentovano je kao pozitivna realnost; za to, vidi Wells 1998a, 1998b.

25 „No, sama ta priroda ... ima dvostruko bivstvovanje (*duplex esse*), materijalno, u skladu s kojim je u prirodnoj materiji, i nematerijalno, u skladu s kojim je u ljudskom duhu”, T. Akvinski, *Sententia libri De Anima* II 12: *Leonina* 45/1, 116; cit. prema Perler 2000: 113. Inteligibilna suština „nema aktualnu egzistenciju odvojenu od čulnog utelovljenja. Međutim, ona je inteligibilna odvojeno od svakog čulnog utelovljenja, ona jeste uistinu inteligibilna jedino kada je pojmljena u kompletnoj razlici od njega, a akt kojim je znana kao tako različita, iako pretpostavlja prethodno iskustvo, sam ne sadrži nikakav čulni element. ... Inteligibilno je ono što je sposobno da bude tako razlučeno od čulnog da može postati objekat saznanja sam po sebi. Kriterijum inteligibilnosti predmeta u tom smislu jeste kapacitet da bude definisan”, Foster 1935: 460. Za inteligibilnost kao unutrašnju oznaku suštine kod Dekarta, up. M V 6: VII 65; *Klerslijeu* 23. april 1649: V 356; *Razgovor s Burmanom*: V 160.

26 Up. *Regiusu*, jul 1642: III 566, *Klerslijeu*, 12. 1. 1646: IX 210, *Mersenu*, 16. 6. 1641: III 383, *Mersenu*, jul 1641: 392–393, III Odg: VII 185, 188, *Strasti duše* I 17: XI 342.

forme kojom je njegovo percipiranje uformljeno;²⁷ drugim rečima, duh nije uzrok reprezentovanih suština stvari kao takvih, nije uzrok suštine trougla,²⁸ kamena ili Boga.

Za razliku od njih, bića razuma imaju samo spoljašnju inteligibilnost koju dobijaju od samog duha i zato ona mogu da egzistiraju samo u razumu kao objekti svesti; ona, dakle, nemaju dva već samo jedan modus bivstvovanja, objektivni.

Kod ideja bića razuma postoji tek razumska razlika između njihovih ideja uzetih materijalno i uzetih objektivno. Kako im i samo ime kaže, bića razuma jesu tvorevine samog razuma i bez njega ne postoje.²⁹ Duh stvara bića razuma tako što nekom svom percipiranju daje formu, on se javlja kao formalni i egzemplarni uzrok percipiranja. Kada tu formu posmatra u apstrakciji od toga da je to i forma percipiranja, dobija ideju bića razuma uzetu objektivno.³⁰ Otud, kod bića razuma reč je samo o aspekatskoj razlici između dva smisla ideje u strogoj smislu, dok u stvarnosti realno egzistira samo jedna *res*, ideja kao modus duha.³¹ Zato što je element ideje, reprezentovana privacija, negacija ili relacija dobija spoljnu oznaku „ideja u objektivnom smislu“, baš kao biva i s reprezentovanom suštinom stvari. Dakle, „ideja u objektivnom smislu“ *uvek* jeste spoljna oznaka objekta reprezentacije. No, da ne zaboravimo, biće razuma dobija i još jednu spoljnu oznaku, *stvar* u supertranscendentalnom smislu.

2. Problem

Čitaocu teško da je promakla jedna nejasnoća u prethodnom izlaganju. Naime, rečeno je da *esse objectivum* jeste bivstvovanje-objekta-

27 On jeste uzrok toga što reprezentovana suština dobija oznaku „ideja u objektivnom smislu“, ali nije uzrok same reprezentovane suštine.

28 “[U] sebi otkrivam nebrojene ideje o stanovitim stvarima ... pa iako njima nekako svojevoljno mislim, ipak ih ja nisam izmislio, nego one imaju svoje istinske i nepromjenljive naravi”, M V 5: VII 64.

29 Dekart nigde nije objašnjavao šta podrazumeva pod bićima razuma, no teško da se može pogrešiti ukoliko se pretpostavi da se i tu oslanjao na kasnu sholastiku. Za Suarezovo razumevanje bića razuma, vidi *Disputationes metaphysicae LIV*; od sekundarne literature Cantens 2003. i Doyle, Predgovor za Suarez 1995.

30 „Opšte mesto u kasnosholastičkoj tradiciji ... bilo je da na predrasudivačkom nivou prostog obuhvatanja, za jedan te isti sazajni proces u jedno te isto vreme može biti rečeno da egzistira u razumu i subjektivno (kao formalni koncept [Dekart bi rekao: kao ideja uzeta materijalno]) i objektivno (kao biće razuma)”, Wells 1998a: 599.

31 Pošto nas interesuje generalna postavka, ostavljamo po strani ideje ljudskih konstrukata.

reprezentacije-kao-objekta-svesti, te da to važi kako za reprezentovane stvari tako i za reprezentovane nestvari. S druge strane, kada smo govorili o stvarnim suštinama rekli smo da je objektivno bivstvovanje jedan od njena dva „predikatska“, genuina modusa bivstvovanja, te da reprezentovanu stvar možemo posmatrati i nezavisno od činjenice da je njena forma i forma percipiranja (ne percipiramo reprezentacije, već reprezentovane stvari). Ako je tako, kako onda i bića razuma mogu imati objektivno bivstvovanje, kada nemaju suštinu? Ako je pak, kao što je rečeno, za pojam objektivnog bivstvovanja konstitutivni momenat prisustvo svesti znači li to da je uslov da suštine objektivno bivstvuju u svom „predikatskom“ modusu bivstvovanja to da budu u ljudskoj svesti? Naravno da ne znači. Barem ne kada je ljudska svest u pitanju. Postoje li dva smisla objektivnog bivstvovanja kod Dekarta? Da, postoje i upravo zahvaljujući tome urođene ideje i jesu moguće kod njega.

3. Epistemološki aspekt: Objektivno znano bivstvovanje

Posmotrimo sada detaljnije bivstvovanje-objekta-reprezentacije-kao-objekta-svesti. Zato što nekom percipiranju daje formu, suština jedne stvari reprezentovana je u duhu svojom idejom i kao objekat reprezentacije ona je element ideje; otud je suština stvari „preko ideje objektivno u razumu“ (M III 14: VII 41). Samim tim što je reprezentovana, suština neke stvari jeste i objekat svesti. Ukoliko duh nije svestan te suštine, već nečeg drugog, ona nije reprezentovana, ne bivstvuje u razumu *kao reprezentovana*, ne bivstvuje objektivno, niti tada bivstvuje njena ideja.³²

Dve su važne posledice rečenog za određenje objektivnog bivstvovanja stvarne suštine *kao reprezentovane*. Prvo, kao što je rečeno, suština stvari *kao reprezentovana* bivstvuje u razumu isključivo kao objekat svesti. Dakle, „biti u razumu kao reprezentovan“ i „biti objekat svesti“ jesu ekvivalentna određenja.

Drugo, pošto je samosvest element svih misli, a ideje su misli, rečeno važi za *sve* ideje ma čega one bile ideje. U razumu bivstvovati-kao-bitireprezentovan nije ekskluzivna osobina bivstvovanja stvarnih suština. Tako bivstvuju i sva bića razuma jer i ona su takođe reprezentovana svojim idejama, te su takođe objekti svesti. Takođe, sve što je reprezentovano

³² Zašto? bi reprezentovalo, percipiranje mora biti uformljeno formom neke stvari i nikako ga ne može uformljavati nekava slika ili kopija stvari! Ako nema aktualne forme u duhu kao forme percipiranja – nema ni njenog reprezentovanja. Zato Dekart nije reprezentacionalista malbranšovskog tipa i zato jeste i direktni realista. Kod Dekarta, *da bismo imali direktnu spoznaju, objekt spoznaje mora biti reprezentovan*.

posmatrano s obzirom na to da ga duh kao takvog zna (zna da ima ideju datog reprezentovanog objekta) dobija oznaku znana stvar (*res cognita*).³³

„Kada se pak duh, koji sam sebe poznaje, a o svemu drugom još sumnja, obazire posvuda naokolo, da proširi svoju spoznaju, najpre nalazi u sebi ideje mnogih stvari. Dok ih samo promatra (*contemplatur*), a ne tvrdi i ne poriče da izvan njega postoji išta njima slično, ne može se prevariti” (*Principi filozofije* I 13: VIIIA 9). Utoliko ukoliko je duh naprosto svestan „ideja stvari”, dakle stvari u strogom ili supertranscendentalnom smislu, on ne može grešiti u svom znanju da ih poseduje, jer objekte ideja naprosto percipira kao objekte svoje svesti. Izvesno mu je da ideja slepila reprezentuje slepilo i da ono objektivno bivstvuje u razumu, baš kao što mu je izvesno da ideja sunca reprezentuje sunce, egzistiralo ono i u svetu ili ne.³⁴

Kada je ideja uzeta objektivno reprezentovana stvarna suština, *res cognita* je njena *realna* spoljna oznaka. Kod pojma realne spoljne oznake „znana stvar” nije reč ni o kakvom proizvoljnom imenovanju ili nametanju oznake samoj stvarnoj suštini, pošto osnova za tu oznaku nije u onom koji spoznaje, već u samoj suštini, naime osnova je suštinina genuina inteligibilnost koja ni na koji način nije zavisna od spoznajućeg duha, niti od same reprezentacije. Oznaka je, dakle, realna ili *stvar*-na zato što je stvarna suština kao takva spoznatljiva. Oznaka je spoljna jer je pridošla od nečeg samoj suštini spoljnog, od spoznajućeg duha,³⁵ za razliku od, na primer, inteligibilnosti koja je njena realna unutrašnja oznaka.

Međutim, kada ono reprezentovano nije *res*, kada nije stvarna suština, a duh ga je svestan kao jedne *res cognita*, reč je o nekom reprezentovanom biću razuma. *Res cognita* je tada jedna od duha potpuno zavisna

33 Up. I Odg: VII 102–103. „Bivstvovati-kao-biti-znan jeste tek spoljna oznaka koja je preneti s njenog intramentalnog temelja, realne pozitivne sazajne aktivnosti i spolja pripisana intramentalnom objektu te sazajne aktivnosti”, Wells 1998a: 584.

34 „Što se pak tiče ideja, promatraju li se same u sebi, bez odnosa prema nečem drugom, one zapravo ne mogu biti lažne, jer zamišljao ja kozu ili kimeru, ništa nije manje istinito da zamišljam jednu kao i drugu”, M III 6: VII 37; za analizu tog mesta, vidi Milidrag 2010a: 152–159. Reč je o najosnovnijem, predrasudivalačkom nivou sazajnih operacija (nakon njega dolazi suđenje i zaključivanje) koji Suarez naziva prosto poimanje ili obuhvatanje (*simplex conceptio seu apprehensio*). I Dekart prihvata razlikovanje tri nivoa aktivnosti, up. Druge odgovore, VII 139.

35 „[O]znake kao što su 'znano' ili 'videno', iako su spoljne označenim stvarima, pretpostavljaju sposobnosti (tj. 'spoznatljivost' ili 'vidljivost') u stvarima koje su tako označene. Te sposobnosti u krajnjoj liniji nisu različite od bivstvovanja (aktualnog ili potencijalnog [tj. u razumu] tih stvari”, Doyle 1984: 129, nap. 48. „Bivstvovati-kao-biti-znan jeste tek spoljna oznaka koja je preneti s njenog intramentalnog temelja, realne pozitivne sazajne aktivnosti i spolja pripisana intramentalnom objektu te sazajne aktivnosti”, Wells 1998a: 584.

res, ali sada u supertranscendentalnom smislu. Pošto bića razuma nisu genuino inteligibilna, *res cognita* je njihova *razumska* spoljna oznaka koju ona dobijaju zato što su objekti svesti; uostalom, sva bića razuma i postoje samo zato što su objekti svesti i dok su objekti svesti. Bića razuma, dakle, jesu *res* u supertranscendentalnom smislu zato što su *cognitae*.

Pošto sve ono što *kao reprezentovano* bivstvuje objektivno u razumu jeste određeno kao znana stvar, tako shvaćeno objektivno bivstvovanje može se bliže odrediti kao znano bivstvovanje (*esse cognitum*). Objektivno bivstvovanje kao znano bivstvovanje imaju i bića razuma i stvarne suštine, i njegov uzrok jeste sam razum, jer to je bivstvovanje-kao-biti-znan, bivstvovanje-kao-biti-representovan ili bivstvovanje-kao-biti-objekt-svesti;³⁶ zato ćemo od sada o njemu govoriti kao o objektivnom znanom bivstvovanju. Dakle, s obzirom na objektivno znano bivstvovanje ne postoji baš nikakva razlika između stvarnih suština i bića razuma.³⁷

Objektivno znano bivstvovanje nije jedan od dva genuina, „predikatska“ modusa bivstvovanja stvarnih suština. Ako objektivno znano bivstvovanje stvarna suština deli sa bićima razuma koja zasigurno ne mogu formalno bivstvovati, onda objektivno bivstvovanje shvaćeno kao znano ne može biti njen „predikatski“ modus bivstvovanja. Otud sledi da sve osobine stvarne suštine koje ona ima na osnovu toga što je reprezentovana i što je objekat svesti (*res cognita*, *res repraesentata*, *esse cognitum*) za nju samu jesu akcidentalne (za razliku od bića razuma), pošto nijedna suština nikad ne mora biti predmet moje svesti.

4. Metafizički aspekt: objektivno potencijalno bivstvovanje

Menjamo aspekt i stvarnu suštinu više ne posmatramo kao element ideje, tj. s obzirom na epistemološku funkciju i odlike koje dobija kao reprezentovana. Apstrahujemo to da je znana i posmatramo je kao suštinu jedne stvari koja bivstvuje u ljudskom razumu, u svom vlastitom „predikatskom“ objektivnom modusu bivstvovanja. Bića razuma ostavljamo po strani jer ona bivstvuju u razumu isključivo kao znana; ipak, onim što sledi biće upotpunjen i uvid u prirodu objektivnog znanog bivstvovanja.

Zahvaljujući kasnosholastičkom nasleđu, i bivstvovanje suštine u razumu u njenom „predikatskom“ modusu Dekart naziva objektivnim (M III

36 U tumačenju ovih pojmova sledim N. Velsa; up. Wells 1990, 1984, 1993, 1994a, 1994b.

37 „Jer zamislio ja kozu [stvarna suština] ili kimeru [biće razuma] ništa manje nije istinito da zamišljam [imam ideju koja reprezentuje] jednu kao i drugu“, M III 6: VII 37.

14: VII 42; up. I Odg: VII 102). Na drugom mestu (M III 27: VII 47), stavljajući ga nasuprot *esse formali sive actuali*, on ga imenuje kao *esse potentiali*, dakle kao potencijalno bivstvovanje u smislu da intramentalna suština ima potenciju, tj. nužnu mogućnost za bivstvovanje i u formalnom modusu ili, naprosto, jeste suština jedne moguće stvari.³⁸ U nedostatku boljeg imena, i mi ćemo „predikatskog bivstvovanje suštine u razumu nazvati objektivno potencijalno bivstvovanje. Pri tom, ne treba smetnuti s uma da nije objektivno bivstvovanje ono koje je potencijalno, već da je reč o potenciji objektivno bivstvjuće suštine za formalno bivstvovanje, tj. o potenciji za realno egzistiranje stvari čija je ona suština.

Izuzetno je važno ne izgubiti iz vida da iako bivstvuje u razumu, suština stvari nije od razuma, odnosno da je njeno bivstvovanje kao takvo nezavisno od saznavnog procesa kojim je spoznata (tj. od toga da je reprezentovana). Zato što objektivno potencijalno bivstvovanje nije bivstvovanje onog koji spoznaje, niti je egzistiranje samog saznavnog procesa, već je bivstvovanje jedne *res* u razumu koja nije od razuma (nije *ens rationis*), Dekart kaže da to bivstvovanje „nije ništa” (M III 14: VII 41),³⁹ već da jeste istinsko intramentalno bivstvovanje suštine.⁴⁰ Znači li to da neko bivstvovanje „jeste ništa? Znači, to je objektivno znano bivstvovanje. Naime, ontološki posmatrano, objektivno znano bivstvovanje uopšte i nije bivstvovanje već je *samo spoljašnja oznaka* koju *svaki* objekt svesti dobija zato što je objekt svesti.⁴¹

5. Urođene ideje

No, ukoliko objektivno znano bivstvovanje može postojati bez objektivnog potencijalnog bivstvovanja (a može, bića razuma), važi li i obrnuto, mogu li kod Dekarta suštine stvari biti u ljudskom duhu a uopšte ne biti reprezentovane, ne biti objekat svesti? Mogu, urođene ideje! Ni jedne

38 Da podsetimo, to da li je ta stvar i realno egzistirajuća, nužno ili nenužno, na ovom mestu uopšte nije važno.

39 Up. i M V 5, 6: VII 64, 65. *Non nihil* ekvivalentno je određenjima *reale aliquid* (I Odg: VII 103) i *res*.

40 Ponovo Suarez: „Ali ono što je na ovaj način objektivno u duhu, ponekad u sebi samom ima ili može imati istinsko stvarno bivstvovanje (*verum esse reale*) uz ono kojim je objekat za razum. Apsolutno i bez kvalifikacije, to nije pravo biće razuma, već je pre jedno stvarno biće (*ens reale*), jer je za njega bivstvovanje ono što mu naprosto i suštastveno pripada, dok to da je objekt za razum za njega je spoljno i akcidentalno“, *Disputationes* 54.1.6: 26, 1016.

41 Ili, kako bi rekao Suarez, „biti objektivno u razumu nije biti, već biti mišljen ili zamišljan (*esse objective tantum in ratione non est esse, sed est cogitari aut fingi*)“, *Disputationes* 54.1.10: 26, 1018.

jedine stvarne suštine koja bivstvuje u njemu duh ne mora postati svestan: „Jer, iako *nije nužno da se ikad upustim* u bilo koju misao o Bogu, ipak kad god mi se sviđa misliti o prvom i najvišem biću ... [mogu] njegovu ideju izvaditi iz riznice svojega duha” (M V 11: VII 67, moje podvl.).

Sasvim je tačno i ostaje tačno da za Dekarta nema percipiranja bez reprezentovanja i nema reprezentovanja bez percipiranja, niti svega toga bez samosvesti, ali to je samo spoznajna aktivnost duha i jedan *njegov* modus (ideja uzeta materijalno). Duh ne može znati nijednu stvarnu suštinu ukoliko nije reprezentovana percipiranjem (izvađena iz riznice duha), ali to ne zaprečava da suština u njemu bude kao nerepresentovana. Uostalom, suštine stvari tako bivstvuje u razumu (objektivno potencijalno bivstvovanje bez znanog bivstvovanja) sve vreme kada nisu objekti svesti: bebe imaju te ideje „na isti način na koji ih imaju odrasla ljudska bića kada ne obraćaju pažnju na njih” (*Hiperaspistesu*, avg. 1641: III 424).

U objektivnom potencijalnom modusu bivstvovanja, stvarne suštine bivstvuje pre ikakve eksplicitne svesne sazajne aktivnosti, što je za Dekarta percipiranje, i pre ikakve svesti o njima i taj prerefleksivni ili predspoznajni nivo jeste nivo urođenih ideja. Za stvarne suštine, „biti u razumu“ samo po sebi ne znači i biti reprezentovan ili biti objekt svesti, već znači *moći biti* reprezentovan i *moći biti* objekt svesti: „[S]vako unutar sebe samog ima implicitnu ideju Boga (*ideam Dei, salte implicita*), što će reći sposobnost da je eksplicitno percipira (*aptitudinem ad ipsam explicitate percipiendam*)” (isto: III 430). Otud, kada se govori o objektivnom potencijalnom bivstvovanju, govori se o unutrašnjoj oznaci suštine, o bivstvovanju-kao-biti-inteligibilan, bivstvovanju-kao-biti-spoznatljiv, bivstvovanju-kao-biti-representabilan ili bivstvovanju-kao-biti-u-razumu.

Postojanje urođenih ideja kod Dekarta, „istinskih i nepromenljivih priroda ili suština ili formi”,⁴² dakle od spoznajućeg duha sasvim nezavisnih intramentalnih inteligibilnosti, neoporeciva je potvrda da objektivno bivstvovanje kod njega, osim znanog, ima još jedan smisao.⁴³ Ovde se ne možemo baviti pitanjem kako to stvarne suštine objektivno potencijalno bivstvuje u duhu kada ih on nije svestan, ali na osnovu rečenog trebalo bi da je načelno jasan Dekartov govor o urođenim idejama kao dispozicijama.⁴⁴

42 I Odg: VII 116; up. i M V 5: VII 64, *Mersenu*, 16. 6. 1641: III 383.

43 Za razlikovanje dva smisla objektivnog bivstvovanja, vidi Menn 1998: 277, 280; McRae 1965: 181. Razliku, naravno na osnovu kasne sholastike, jasno prave N. Vels i T. Kronin (Cronin 1966).

44 Up. *Primedbe*: VIII B 358–361; *Hiperaspistesu*, avgust 1641: III 430. Postojanje urođenih ideja u duhu u najtešnjoj je vezi s intelektualnom memorijom; drugo je pitanje kako ona uopšte može kod Dekarta postojati i šta joj je osnova. Za intelektualnu memoriju up. M V 11: VII 67, *Mersenu*, 11. 6. 1641: III 383, *Hajgensu*, 10. 10. 1642: III 598–599, *Meslanu*, 2. 5. 1644: IV 114. Taj pojam

Umesto analize tog problema, izložićemo jednu posledicu bivstvovanja suština u razumu, a potom odgovoriti i na jedno važno pitanje.

Ako su ideje kao „Bog, duh, telo, trougao” (*Mersenu*, 16. 6. 1641: III 383), „stvar, istina, mišljenje” (M III 8: VII 37), ideja sebe samog (*Hiperaspistesu*, avg. 1641: III 424), večne istine kao suštine stvari (*Mersenu*, 17. 5. 1630: I 151–152),⁴⁵ dakle ako su sve te ideje urođene, zašto ne bi bile urođene i ideje svih stvarnih suština, ako je nešto uopšte i preostalo kao neobuhvaćeno? Dekart i kaže da jesu (*Mersenu*, 27. 7. 1641: III 418; *Primedbe na jedan program*: VIII B 358),⁴⁶ dosledno grabeći u pravcu okazionalnog uzrokovanja (ne: okazionalizma⁴⁷).

Objektivno potencijalno bivstvovanje i urođene ideje pokreću sledeća pitanja: ako stvarne suštine dobijaju oznaku *idea*, u objektivnom smislu naravno, zato što su reprezentovane percipiranjem, na osnovu čega se onda one stvarne suštine koje nisu reprezentovane nazivaju idejama, urođenim, i na osnovu čega se objektivno potencijalno bivstvovanje u ljudskom razumu uopšte naziva objektivnim čak i kada te suštine nisu objekti svesti? U najkraćem, odgovor glasi: na osnovu toga što naziv ne potiče od ljudskih ideja, niti je reč o ljudskom razumu i ljudskoj svesti. Drugačije rečeno: pošto stvarna suština ne bivstvuje u ljudskom razumu zahvaljujući samom ljudskom duhu, ni određenje tog bivstvovanja kao *objektivnog* ne može poticati od tog duha:

„Upotrebio sam tu reč [ideja] zato što su je filozofi obično već koristili za označavanje forme percepcije božanskog duha ... i nijednu prikladniju nisam našao” (III Odg: VII 181).

Vrlo je važna ova Dekartova izjava jer nesumnjivo ukazuje na to da se njegov pojam ideje ne može razumeti ne samo bez kasne sholastike već i posebno bez toga kako su u njoj bile razumevane božanske ideje i, samim tim, bez razumevanja odnosa Boga prema onom stvorenom.⁴⁸ Naime, krajnje pojednostavljeno, pošto je Bog njihov tvorac, sve suštine stvari nužnim

detaljno analizira D. Klark u Clarke 2003: 99–105.

45 Zato što jesu istine o „istinskim i nepromenljivim prirodama ili suštinama”, večne istine jesu ekvivalentne sa stvarnim suštinama, kako za Dekarta tako i za kasnu sholastiku („[O]ve suštine nisu ništa drugo do večne istine”, *Mersenu*, 27. 5. 1630: I 150).

46 Za to, vidi Gorham 2003.

47 Za to, vidi Nadler 1994, Schmaltz 1992; Garber 1993, Clatterbaugh 1999: 32–42. Za okazionalno uzrokovanje, vidi *Mersenu* 11. 6. 1641: III 383; definicija ideje u Drugim odgovorima: VII 160; *Primedbe na jedan program*: VIII B 359. Sve pretpostavke ovog uzrokovanja, a time i urođenosti ideja, i to baš u domenu saznanja, već postoje ne samo kod Suareza već i u celoj kasnoj sholastici. Za okazionalizam, vidi vrlo informativan tekst Dejzi Radner (Radner 2007).

48 Za to, vidi Milidrag 2010a: 252–269, 294–305.

načinom večno bivstvuju u božanskom duhu, te svaka stvarna suština kao svoj predikat poseduje određenje „nužno bivstvovati u Božjem duhu, između ostalog i kao objekat njegove svesti. Zato što su suštine stvari nužnim načinom objekti božanske svesti, njihovo bivstvovanje u božanskom razumu određeno je kao objektivno bivstvovanje. Dva su, dakle, momenta koja ulaze u određenje „predikatskoga objektivnog modusa bivstvovanja suštine stvari kao takvog: bivstvovati u razumu i bivstvovati kao objekt *božanske svesti*. Kod Boga su ta dva momenta ekvivalentna.

Pošto su inteligibilne, stvarne suštine mogu objektivno bivstvovati i u ljudskom razumu. Ako su, pri tome, i reprezentovane percipiranjem, one su, istovremeno, u razumu i kao objekti svesti (dakle, imaju objektivno potencijalno *i* objektivno znano bivstvovanje). Međutim, ljudski duh nije božanski, tj. nije tvorac tih suština, i ne može u svakom trenutku držati u svesti suštine svih stvari koje bivstvuju u njegovom razumu; osim toga, postoje i urođene ideje kojih uopšte ne mora postati svestan.

Ta dva ograničenja ljudskog duha vode sledećem preciziranju pojma „objektivno potencijalno bivstvovanje stvarne suštine u ljudskom razumu“: pošto stvarne suštine bivstvuju u ljudskom razumu i pošto nisu sve vreme objekti ljudske svesti ili to uopšte i ne moraju biti, sledi da je za određenje objektivnog potencijalnog modusa bivstvovanja stvarnih suština u ljudskom razumu suštastveni momenat bivstvovati-kao-biti-u-razumu, a ne bivstvovati-kao-biti-objekt-svesti.⁴⁹ Zato, kada govori o objektivnom potencijalnom bivstvovanju, Dekart govori o bivstvovanju suštine *u razumu*,⁵⁰ a ne o bivstvovanju „preko ideje ... u razumuh (M III 14: VII 41).

Iz rečenog sledi da se objektivno potencijalno bivstvovanje suština stvari u ljudskom razumu naziva objektivnim *samo po analogiji* s njihovim bivstvovanjem u božanskom duhu, odnosno na osnovu izvorne ekvivalencije dva momenta određenja objektivnog bivstvovanja u Bogu. Objektivno potencijalno bivstvovanje stvarnih suština u ljudskom razumu metafizički je razvezano od izvora svog imena (bivstvovati-kao-biti-objekt-božanske-svesti); ime čuva tek prisustvo traga izvorne ekvivalencije.

49 Drugim rečima, biti-objekt-svesti jeste sekundarno za stvarne suštine u ljudskom razumu. „Imati jednu ideju ponekad jeste samo epizoda u našoj mentalnoj istoriji, kao kada nam se ideja pojavi i mi je percipiramo... Ponekad, imati ideju znači posedovati sposobnost ili dispoziciju za polučivanje ideje, tako da beba ima ideju Boga na tačno isti način na koji giht može biti urođen u nekoj porodici“; i ovo je ključno: „Na kraju, imati ideju ponekada znači biti posednik jednog specifičnog mentalnog sadržaja o kojem ne moramo ništa znati ili ga ne moramo u nekom trenutku biti svesni, ali koji može biti prizvan“, Ashworth 1975: 331–332.

50 Up. M V 5, 11; VII 64, 68; I Odg: VII 103, 105; III Odg: VII 189; *Primedbe na jedan program*: VIII B 361.

Isto je na delu i kod imena urođenih *ideja*. Bog *istovremeno* i *večno* percipira *sve* stvarne suštine i to su, kako nam Dekart kaže u odgovoru Hobsu, forme njegove percepcije.⁵¹ Otud, kada je reč o stvarnim suštinama, za Boga nisu ekvivalentna samo određenja „objektivno bivstvovanja”, „bivstvovanje kao objekt svestih i „bivstvovanje u razumuh, već su s njima ekvivalentna i određenja „biti stvarna suština i „biti percipiranih. Naprosto, u Božjem duhu nema nijedne suštine koja bi bila suština a koja istom ne bi bila i večno percipirana i večno bila objekat njegove svesti i večno objektivno bivstvovala i večno bila u njegovom razumu. Pošto ljudski duh nije božanski, pa ne može istovremeno i sve vreme percipirati sve stvarne suštine koje su u njegovom razumu, na osnovu toga što je to da su u razumu njihovo dominantno određenje i na osnovu toga što jesu reprezentabilne, i suštine koje nisu percipirane/reprezentovane dobijaju ime *ideja*, u objektivnom smislu naravno, po analogiji s izvornom ekvivalencijom u božanskom duhu. Reč je o spoljnoj oznaci *idea*, onoj istoj koju dobijaju i suštine stvari (i bića razuma) kao reprezentovane.

Nije zgoreg ponovo podsetiti da sve vreme govorimo u apstrakcijama, ali koje svoju osnovu imaju u ontologiji *ideja*, duha i stvarnih suština. O nekoj stvarnoj suštini duh baš ništa ne može znati ukoliko je ne percipira, tj. ako ona nije reprezentovana i nije objekat svesti. Međutim, zato što intramentalne suštine nisu proizvod duha u kome bivstvuju, moguće je od njih apstrahovati određenja koja dobijaju kao reprezentovane, pa ih posmatrati kao takve ili pak kao reprezentovane. Kod Dekarta, metafizika određuje epistemologiju; zato se pitanje saznanja obrađuje u „Meditacijama o *prvoj filozofiji*”.

6. Zaključak: najveća korist za urođene ideje

Istorijskofilozofski posmatrano, značaj Dekartovog koncepta bivstvovanja intramentalnih, od ljudskog duha nezavisnih suština naznačajniji je kao temelj njegovog koncepta urođenih *ideja*.

Dok je u sholastici pitanje o urođenim idejama bilo ponajpre vezivano za problem urođenosti znanja o Bogu, kod Dekarta, a zbog dualizma, urođene ideje dobijaju jasnu epistemološku funkciju time što postaju temelj nužnog znanja. Realna razlika između dveju konačnih supstancija ne da onemogućava saznanje već je njegova pretpostavka: duh može steći istinsko znanje (*scientia*) jedino slobodan od uticaja (ne: prisustva) čulnih utisaka. Dekart vrlo dobro zna šta radi: „Mnogi su ljudi ranije tvrdili kako se, zarad

51 Za detalje kasnosholastičkog razumevanja kod Suareza, vidi Milidrag 2010a: 252–262.

razumevanja metafizičkih stvari, duh mora odvratiti (*abducendo*) od čula; ali, koliko ja znam, niko nije pokazao kako to može biti učinjeno. Ispravna, i za mene jedina metoda za dostizanje toga, sadržana je u mojoj Drugoj meditaciji” (II Odg: VII 131). Odvratanje od čula moralo je kao posledicu imati navraćanje na sadržaje samog duha, a tražilo je i metafizičko utemeljenje mogućnosti urođenih ideja.

Urođene ideje kod Dekarta moraju biti razumevane i kao sama sposobnost mišljenja (*Primedbe*: VIII B 357–358), odnosno kao strukture te sposobnosti,⁵² ali i kao u razumu objektivno bivstvujuće suštine stvari.

Razumevane kao sama sposobnost mišljenja, urođene su ideje delatne pri samom aktu reprezentujućeg percipiranja. Slobodnije rečeno, za Dekarta čovek misli urođenim idejama. Drugim rečima, ne možemo ni o čemu misliti a da ne mislimo o tome kao o jednoj stvari i zato je ideja stvari urođena (M III: VII 38); ne možemo zato što „nema ideja koje nisu o nekim stvarima” (M III 19: VII 44), u običnom ili supertranscendentalnom smislu. Isto tako, telo ne možemo saznati izvan kategorija matematike i zato je ideja trougla urođena (*Mersenu*, 21. 6. 1641: III 383) ili o mišljenju bez ideje duha, te je zato i ona urođena (isto). Ideja Boga izdvaja se po tome što jedino ona jeste uslov mogućnosti samog mišljenja, dok sve ostale urođene ideje jesu uslovi mogućnosti mišljenja pojedinih predmeta. To Dekartovo razumevanje urođenih ideja kao same sposobnosti mišljenja tačno je paralelno s poimanjem ideja u božanskom razumu, dakle kao nečega što ontološki nije različito od samog percipiranja. I uistinu, ovako posmatrane urođene ideje (suštine stvari!) jesu samo razumski različite od ljudskog razuma.

S druge strane, o urođenim idejama mora se misliti i kao o u razumu bivstvujućim suštinama stvari. Za razliku od ideja stvari ili istine, ideje Boga ili trougla imaju sadržaje, to jesu ideje pojedinačnih bića (*ens*) i taj njihov momenat nije svodiv na pojam (strukture) mišljenja. Samim tim, kao posledica dualizma javlja se potreba za uvođenjem novog smisla pojma objektivnog bivstvovanja koje nije znano bivstvovanje, već koje je objektivno bivstvovanje suštine stvari u razumu koje „nije ništa”, čime se urođene ideje metafizički utemeljuju.

52 „Zamisao da je sve znanje sačuvano u nama samima, samo izloženo u figuri ‘urođenih ideja’ ostaje strateški važna i u kasnijim razdobljima. Oslobođena naivna govorenja o onome što je ‘nastalo s nama’, učenje o urođenim idejama znači: 1. Uvid u mogućnost koji pruža strukturalno razlikovanje nekoliko neovisnih redova ili poredaka bića – napose mogućnosti proučavanja strukture čiste misli kao autonomnog područja. 2. Primjenu zamisli da se izgradi cjelokupno znanje polazeći od jednostavnijih, možda čak besadržajnih elemenata i jednostavnih, ali rekurzivnih postupaka na skupu elemenata. 3. Sinteza toga dvoga, početak rada na ontologiji relacija i strukture, oslobođenoj neposredno sadržajnih natruha”, Mišćević 1978: 31.

Prema tome, urođene ideje jesu beleg božanskog u ljudskom duhu, ali takav beleg koji nije nužnim načinom različit od obeleženog, jer urođenim idejama mislimo. U takvom razumevanju urođenih ideja treba tražiti smisao sledeće Dekartove pomalo zagonetne rečenice:

I uistinu nije čudo što je Bog, stvarajući mene, stavio u mene tu ideju [sebe samog] da bude poput znaka tvorčeva utisnuta u njegovu tvorevinu; *i nije potrebno da taj znak bude stvar različita od same tvorevine.*
(M III 38: VII 51)

14.09.2011.

Institut za filozofiju i društvenu teoriju, Beograd

Literatura

Dekartova dela

- Adam Paul, Tannery Charles (publ. par). *Oeuvres de Descartes*. Paris: Vrin, 1996.
- Dekart Rene, *Reč o metodi, Praktična i jasna pravila*. Prevod Radmila Šajković i Dušan Nedeljković. Valjevo, Beograd: KUIZ Estetika, 1990.
- Descartes Rene, *Meditacije o prvoj filozofiji*. Prevod Tomislav Ladan. U E. Husserl, *Kartezijanske meditacije*. Zagreb: Centar za kulturnu djelatnost, 1975.
- Descartes Rene, *Riječ o metodi, Praktična i jasna pravila, Osnovi filozofije*. Prevod Veljko Gortan. Zagreb: Matica hrvatska, 1951.
- Dekart Rene, *Strasti duše*. Prevod Milan Tasić. Beograd: Moderna, 1989.

Sekundarna literatura

- Akvinski, Toma (1993). *Suma protiv pogana*. Prevod o. Avgustin Pavlović. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Ashworth, E.J. (1975). „Descartes’ Theory of Objective Reality”. *The New Scholasticism* 45: 331–340.
- Cantens, Bernardo (2003). „Suarez on Beings of Reason: What Kind of Beings (*entia*) are Beings of Reason, and What Kind of Being (*esse*) Do They Have?”. *American Catholic Philosophical Quarterly* 77: 171–188.
- Clarke, Desmond (2003). *Descartes’s Theory of Mind*. Oxford, Clarendon Press.
- Clatterbaugh, Kenneth (1999). *The Causation Debate in Modern Philosophy 1637–1739*. New York, London, Routledge.

- Clemenson, David (2007). *Descartes' Theory of Ideas*. London: Continuum.
- Cronin, Timothy, S.J. (1966). *Objective Being in Descartes and in Suárez*. Analecta Gregoriana, vol. 154. Rome, Gregorian University Press.
- Doyle, John (1984). „Prolegomena to a Study of Extrinsic Denomination in the Work of Francis Suárez S.J.”. *Vivarium* 22: 121–160.
- (1995). „Another God, Goat-stags, and Man-lions: A Seventeenth-Century Debate about Impossible Objects”. *The Review of Metaphysics* 48: 771–808.
- (1997). „Between Transcendental and Transcendental: The Missing Link?”. *The Review of Metaphysics* 50: 783–815.
- (1998). „Supertranscendental Being: On the Verge of Modern Philosophy”. U Brown (ed.), *Meeting Of the Minds; The Relations Between Medieval And Classical Modern European Philosophy*. Acts of the International Colloquium held at Boston college June 14–16, 1996, organized by the Societé International pour l'Éde la Philosophie Médiévale. Brepols, Brepols Publishers: 297–316.
- (2003). „The Borders of Knowability: Thoughts From or Occasioned by Seventeenth-Century Jesuits”. U Pickavé (hrsg.), *Die Logik der Transzendentalen. Festschrift für Jan A. Aersten zum 65. Geburtstag*. Berlin, New York, Walter de Gruyter: 643–658.
- Foster, M.B. (1935). „Christian Theology and Modern Science of Nature, I”. *Mind* 44: 439–466.
- Garber, Daniel (1993). „Descartes and Occasionalism”. U S. Nadler (ed.), *Causation in Early Modern Philosophy: Cartesianism, Occasionalism and Preestablished Harmony*. University Park, Pennsylvania, The Pennsylvania State University Press: 9–26.
- Gorham, Geoffrey (2003). „Descartes on the Innateness of All Ideas”. *Canadian Journal of Philosophy* 32: 355–388.
- Grene, Marjorie (1985). *Descartes*. Brighton, Harvester Press.
- Jolley, Nicholas (1990). *The Light of the Soul: Theories of Ideas in Leibniz, Malebranche and Descartes*. Oxford, Oxford University Press (Clarendon).
- Koplston, Frederik (1989). *Istorija filozofije*, tom 2. Beograd, BIGZ.
- McCord Adams, Marilyn (1977). „Ockham's Nominalism and Unreal Entities”. *The Philosophical Review* 86: 144–176.
- McRae, Robert (1965). „'Idea' as Philosophical Term in Seventeenth Century”. *The Journal of the History of Ideas* 26: 175–190.
- Menn, Stephen (1998). *Descartes and Augustine*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Milidrag, Predrag (2010a). „Poput slika stvari“: *Temelji Dekartove metafizičke teorije ideja*, Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju, IP Filip Višnjić.

- (2010b). „Dekart, kasna sholastika i istorija filozofije: Slučaj teorije ideja“, *Filozofija i društvo* 21, 1 (2010b): 187–208.
- Miščević, Nenad (1978). *Bijeli šum*. Rijeka, Izdavački centar Rijeka.
- Nadler, Steven (1994). „Descartes on Occasional Causation“. *The British Journal for the History of Philosophy* 2: 35–54.
- New Catholic Encyclopedia* (2002). Washington, D.C.: The Catholic University of America Press.
- Normore, Calvin (1986). „Meaning and Objective Being: Descartes and His Sources“. U A. O. Rorty (ed.), *Essays in Descartes' Meditations*. Los Angeles, Berkeley, University of California Press: 223–242.
- Owens, Joseph (1963). *An Elementary Christian Metaphysics*. Toronto, Bruce Publishing (deveto izdanje: Center for Thomistic Studies, University of St. Thomas, Houston, 2008).
- Pereira, José (2007). *Suarez Between Scholasticism and Modernity*. Milwaukee: Marquette University Press.
- Perler, Dominik (1994). „What Am I Thinking About? John Duns Scotus and Peter Aureol on Intentional Objects“. *Vivarium* 32: 72–89.
- (1996). „Things in the Mind: Fourteenth-Century Controversies over ‘Intelligible Species’“. *Vivarium* 34: 251–263.
- (2000). „Essentialism and Direct Realism: Some Late Medieval Perspectives“. *Topoi* 19: 111–122.
- (2001). „What Are Intentional Objects? A Controversy among Early Scotists“. U Perler (ed.), *Ancient and medieval theories of intentionality*. Leiden, Brill: 203–226.
- Radner, Dejzi (2007). „Okazionalizam“. U Dž.H.R. Parkinson (prirednik), *Renesansa i racionalizam sedamnaestog veka*, Rautlidžova istorija filozofije, tom IV. Beograd, Plato: 367–401.
- Read, Stephen (1977). „The Objective Being of Ockam's *Ficta*“. *Philosophical Quarterly* 27, no. 106: 14–31.
- Schmaltz, Tad (1992). „Sensation, Occasionalism and Natural Change in Descartes' Philosophy“. U P.D. Cummins, G. Zoeller (eds.), *Minds, Ideas, and Objects; Essays on the Theory of Representation in Modern Philosophy*. Atascadero, California, Ridgeview Publishing: 107–127.
- Secada, Jorge (2000). *Cartesian Metaphysics: The Late Scholastics Origins of Modern Philosophy*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Spruit, Leen (1994). *Species Intelligibilis. From Perception to Knowledge*, volume one: *Classical Roots and Medieval Discussions*. Leiden, E.J. Brill.
- (1995). *Species Intelligibilis. From Perception to Knowledge*, volume two: *Renaissance Controversies, Later Scholasticism and the Elimination of the Intelligible Species in Modern Philosophy*. Leiden, E.J. Brill.

- Suarez, Franciscus S.J. (1856–1877). *Disputationes metaphysicae*. U *Opera Omnia*, tomovi 25, 26. Paris: Vives.
- (1995). *On Beings of Reason, Metaphysical Disputation LIV*, Translated from the Latin with an Introduction and Notes by John P. Doyle. Milwaukee: Marquette University Press.
- Wells, Norman (1984). „Material Falsity in Descartes, Arnauld and Suárez”. *The Journal of the History of Philosophy* 22: 25–50.
- (1990). „Objective Reality of Ideas in Descartes, Caterus and Suárez”. *The Journal of the History of Philosophy* 28: 33–61.
- (1993). „Descartes’ *Idea* and Its Sources”. *The American Catholic Philosophical Quarterly* 67: 513–535.
- (1994a). „*Esse Cognitum* and Suárez Revisited”. *The American Catholic Philosophical Quarterly* 67: 339–348.
- (1994b). „Objective Reality of Ideas in Arnauld, Descartes and Suárez“. U Kremer (ed.), *The Great Arnauld and Some of His Philosophical Correspondents*. Toronto, University of Toronto Press: 138–183.
- (1998a). „Descartes and Suárez on Secondary Qualities; A Tale of Two Readings”. *The Review of Metaphysics* 51: 565–604.
- (1998b). „Suárez on Material Falsity”. U Brown(ed.). *Meeting Of the Minds; The Relations Between Medieval And Classical Modern European Philosophy*. Acts of the International Colloquium held at Boston college June 14–16, 1996, organized by the Societé Internationale pour l’Éde la Philosophie Médiévale. Brepols, Brepols Publishers, str. 1–.

PREDRAG MILIDRAG

DESCARTES ON *ESSE OBJECTIVUM* AND INNATE IDEAS

(Summary)

The article analyses Descartes’ notion of *esse objectivum* against the background of his theory of ideas. The Introduction deals with the notion of idea, thing (*res*), being (*esse*) and the difference between ideas of things and ideas of beings of reason. It is argued that there are two meanings of the notion of objective being in Descartes. The

first meaning comprises essences of things as represented, as well as beings of reason as represented, and it could be reduced to extrinsic denomination being-as-being-of-object-of-consciousness. Second meaning refers only to the essences of things and expresses their genuine intramental being (*esse*) in the intellect, whether they are represented by the ideas or not. This second sense is the basis for understanding of Descartes' innate ideas. Finally, it is shown that, seen on this way, innate ideas are the structures of very thinking (ideas of thing or truth). Nevertheless, in Descartes' they have to be understood as intramental essences of things (ideas of triangle or mind). The idea of God is exceptional because it functions on both ways.

Key words: *res*, idea of God, intelligibility, real essence, *res cognita*, being of reason, late scholastic.